

สมอไทย (SAMO THAI)

คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย*

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

บทความนี้นำเสนอยาสมุนไพรแต่ละชนิด ที่คณะอนุกรรมการฯ จัดทำขึ้นและรวบรวมจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม “ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย” เพื่อเป็นเวทีประชาสัมพันธ์

Fructus Terminaliae Chebulae

Chebolic Myrobalan

สมอไทยเป็นผลแก่จัดและแห้งของพืชที่มีชื่อ

วิทยาศาสตร์ว่า *Terminalia chebula* Retz. var.

chebula ในวงศ์ Combretaceae^[1-2]

ชื่ออื่น ส้มมอ^[1-2], สมออัปยา^[3]

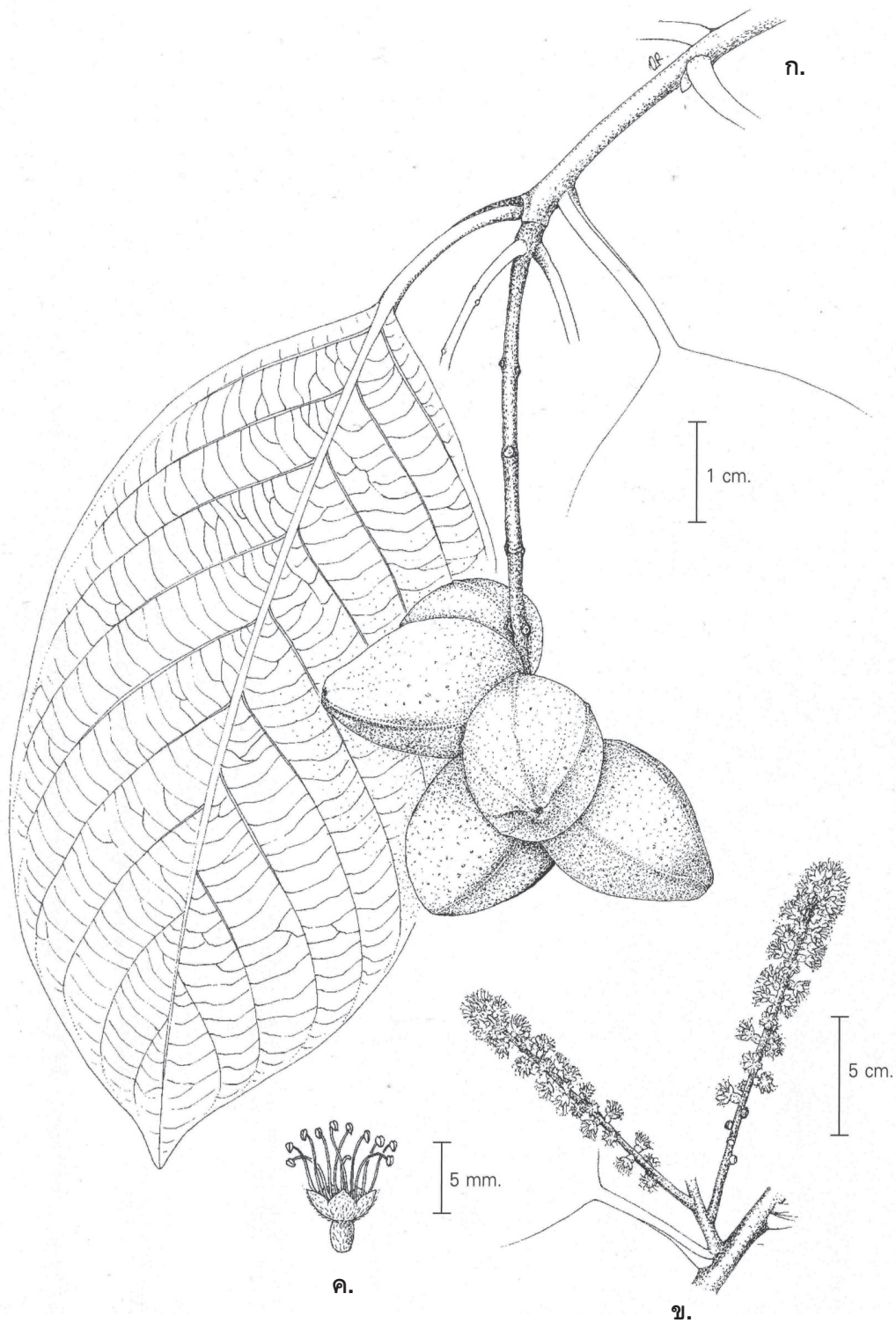
ลักษณะพืช ไม้ต้น ผลัดใบ สูง 15-25 เมตร

ลำต้นค่อนข้างเปลาตรง ไม่มีพุ่มพองหรืออาจมีบ้างเล็กน้อยช่วงโคนต้น เปลือกหนา ขรุขระ สีน้ำตาลแก่ค่อนข้างดำ แตกปริเป็นร่องลึกตามยาว เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ ค่อนข้างโปร่ง กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดง ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย รูปรี รูปไข่ หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง 10-13 เซนติเมตร ยาว 18-28 เซนติเมตร ปลายเป็นติ่งแหลม โคนมนและ

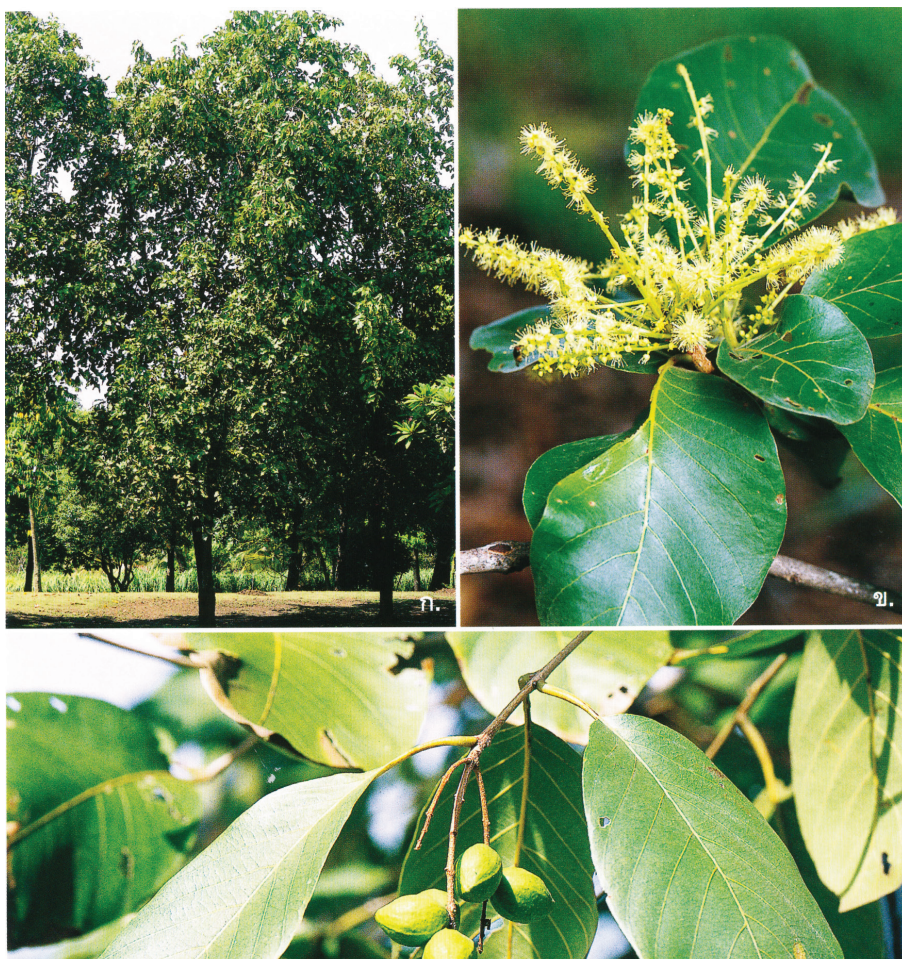
มักเบี้ยวเล็กน้อย ขอบเรียบ มีตุ่มหูด 1 คู่บริเวณขอบใกล้โคนใบ แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม มีขนสีขาว ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีขนนุ่มสีน้ำตาลอ่อน และจะหลุดร่วงไปหมดหรือเกือบหมดเมื่อใบแก่จัด ก้านใบยาว 2-2.5 เซนติเมตร ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ไม่แยกแขนง แต่ออกเป็นกระจุก กระจุกละ 4-7 ช่อ ปลายช่อห้อยลง มักออกเป็นช่อยาวตามรอยแผลใบ ใกล้ปลายกิ่ง ดอกเป็นดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยงมี

*ประธานอนุกรรมการ นพ. วิชัย โชควิวัฒน์, รองประธานอนุกรรมการ รศ.ดร. ชัยนันท พิเชียรสุนทร, อนุกรรมการ ศ.ดร. พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. กัลยา ภราดา, รศ.ดร. วันดี กุญชรพันธ์, รศ.ดร. รพีพล ภาโวาท, นายวินิต อัครกิจวิจิ, นพ. ปราโมทย์ เสถียรรัตน์, ดร. ก้องกานดา ชยามฤต, นางจรรย์ บันลิต, น.ส.นันทนา สิริชัย, นางนัยนา วราธิศ, นางเย็นจิตร เตชะดำรงสิน, นางอภิญญา เวชพงศา, นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช, ผศ. ร.ต.อ.หญิง สุชาดา สุขหรั่ง, นายยอดวิทย์ กาญจนการุณ, นางพรทิพย์ เต็มวิเศษ, อนุกรรมการและเลขานุการ ดร. อัญชลี จุฑะพุทธิ, อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ น.ส. สารินี เลนะพันธ์, นางบุษราภรณ์ จันทา, น.ส.จิราภรณ์ บุญมาก, ว่าที่ ร.ต. ทวีข ศิริมุสิกะ

สมอไทย *Terminalia chebula* Retz. var. *chebula*

ก. กิ่งแสดงใบและผล ข. กิ่ง แสดงช่อดอก ค. ดอก

สมอไทย *Terminalia chebula* Retz. var. *chebula*

ก. ต้น ข. พุ่มใบ แสดงใบและช่อดอก ค. พุ่มใบ แสดงช่อผล

5 กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ด้านในมีขนแน่น เมื่อดอกบานเต็มที่กว้าง 3-4 มิลลิเมตร ไม่มีกลีบดอก เกสรเพศผู้มี 10 อัน เรียงเป็น 2 แถวรอบรังไข่ รังไข่ ใต้วงกลีบ รูปไข่ เกลี้ยง มี 1 ช่อง มีออวุล 2 เม็ด ผล แบบผลพหุชั้นในแข็ง รูปกลมป้อมหรือรูปกระสวย กว้าง 2-3 เซนติเมตร ยาว 3-4 เซนติเมตร อาจมีพู หรือสันตามยาวได้หลายเหลี่ยม หรืออาจไม่มีเหลี่ยม เนื้อหนา ผลแก่สีเขียวแกมเหลือง เมื่อแห้งจะเปลี่ยน เป็นสีดำ เมล็ด มี 1 เมล็ด รูปรี ผิวขรุขระ กว้าง 5-7 มิลลิเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร^[1-2, 4-7]

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้ พบขึ้นตามป่าเบญจพรรณแล้งและชื้น ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงที่สูงจากระดับน้ำทะเล 800 เมตร พบตามภาคต่าง ๆ ของประเทศทุกภาค ยกเว้นภาคใต้ ผลิต ใบตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม ผลิใบอ่อนและช่อดอกเดือนเมษายนถึงสิงหาคม เป็นผลเดือนตุลาคม ถึงมกราคม^[6]

ลักษณะเครื่องยา สมอไทยมีลักษณะเป็นผลแห้งรูปเกือบกลม รูปไข่ถึงรูปไข่แกมรูปรี กว้าง 1.5-2.5 เซนติเมตร ยาว 2.5-5 เซนติเมตร ผิวย่น หยาบ

เล็กน้อย สีสน้ำตาลแกมสีเหลืองถึงสีน้ำตาลเข้ม อาจมี
เส้นตามยาว 5-6 เส้น ผิวระหว่างสัณยน์ โคนมีรอยแผล
รูปกลม มีเมล็ดเดี่ยว เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2
มิลลิเมตร เมื่อวัดตรงกลางประมาณ 6 มิลลิเมตร รส
เปรี้ยว ขม และฝาดเล็กน้อย^[1,2,4]

องค์ประกอบทางเคมี สมอไทยมีสารสำคัญ
เป็นสารกลุ่มแทนนิน (tannins) ได้แก่ กรดเชบูลินิก
(chebulinic acid), กรดเชบูลิก (chebulic acid),
กรดแทนนิก (tannic acid), กรดแกลลิก (gallic
acid) เป็นต้น นอกจากนั้น ยังมีสารกลุ่มแซโปนิน
(saponins) น้ำมันระเหยยาก (fixed oil) ซึ่งส่วนใหญ่
เป็นเอสเทอร์ (ester) ของกรดพาลมิติก (palmitic
acid) และกรดลิโนลีนิก (linoleic acid) เป็นต้น^[1,2,4]

ข้อบ่งใช้ -

ตำราสรรพคุณยาไทยว่าสมอไทยมีสรรพคุณแก้
อุจจาระธาตุพิการ แก้อติสาร แก้บิดมูกเลือด คุมธาตุ
แก้ไข้พิษ แก้พิษทำให้ร้อน แก้อาเจียน แก้เสมหะพิการ
แก้เมื่อยอดภายใน สมานแผล สมอไทยจัดเป็นเครื่อง
ยาสมุนไพรชนิดหนึ่งในพิภักตริผลา^[1-2]

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสาร
กลุ่มแทนนินในพืชมีฤทธิ์ฝาดสมาน^[6] นอกจากนั้นยังมี
มีรายงานว่าสารสกัดสมอไทยมีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาล
กลูโคสในเลือด^[9] ฤทธิ์ต้านเซลล์มะเร็งบางชนิด^[10]

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. ที่มาของคำ “โกฐ” และโกษ
ฐ์ที่ใช้มากในยาไทย. วารสารราชบัณฑิตยสถาน. 2546;28(1):113-
9.
2. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย
เล่ม 5 คณาเภสัช. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์;
2547. หน้า 250-1.
3. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบาย
ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา
มหามงคล 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา; 2548. หน้า 617-21.
4. สวนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้. ชื่อ
พรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม.
กรุงเทพฯ: บริษัทประชาชนจำกัด; 2544. หน้า 519.
5. Thai Herbal Pharmacopoeia. Vol. II. Nonthaburi: Depart-
ment of Medical Sciences, Ministry of Public Health;
2000. p. 80-1.
6. Kirtikar KR, Basu BD, An ICS. Indian medicinal plants.
Vol. II. Dehra Dun (India): Bishen Singh Mahendra Pal
Singh; 1993. p. 1020-3.
7. กองกานดา ชยามฤต. สมุนไพรไทย ตอนที่ 4. กรุงเทพฯ: หจก.
ชุดิมาการพิมพ์; 2528. หน้า 362-3.
8. Tyler VE, Brady LR, Robbers JE. Pharmacognosy. 9th
ed. Philadelphia: Lea & Febiger; 1988. p. 77-80.
9. Sabu MC, Ramadasan K. Anti-diabetic activity of me-
dicinal plants and its relationship with their antioxidant
property. J Ethnopharmacol. 2002;81:155-60.
10. Sandhya T, Lathika KM, Pandey BN, Mishra KP. Potential
of traditional ayurvedic formation, Triphala, as a novel
anticancer drug. Cancer Lett. 2006;231(2):206-14.